

OD ISTOG PISCA:

SEVERNI ZID

DANTEOV TRG

DOSIJE DOMAŠEVSKI

RUSKI PROZOR

BONAVIA

ISLEDNIK

DRAGAN
VELIKIĆ

Slučaj Bremen

■ Laguna ■

Copyright © 2001, Dragan Velikić
Copyright © ovog izdanja 2017, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Branki

Prvi deo

TRAGOVI

Ono što je moguće ne obuhvata samo sanjarije osoba slabih živaca, nego takođe još neprobuđene božje namere.

Robert Muzil

Glava 1.

*(u kojoj se pojavljuje Emil Kohot,
vozač tramvaja u penziji, čija profesija
donekle određuje postupak pripovedanja)*

Ime jeste topografija.

Kohot: bastard nastao iz slovačkog Kohut, ili češkog Kohout, u prostoru bivšeg Panonskog mora.

Emil: mnogo širi prostor, od Alpa do Karpata, od Baltika do Jadrana, od evropskih do američkih luka.

Emil Kohot, odrednica koju možemo naći u telefonskim imenicima Subotice, Bratislave, Graca, Beograda, Novog Sada, Budimpešte, Beča, Rijeke, Praga, Trsta, Bukurešta... A to ime i prezime koje u periodu od nekoliko decenija (u ovom slučaju skoro punih devet) obeležava ne jednu, već ko zna koliko osoba rasutih na prostoru evropskog kontinenta, i ko zna još gde, privremeno usadenih u alveole vremena, to ime bilo je presudno da se naš Emil Kohot u svakom prostoru u kojem je živio tokom svojih osamdeset i devet godina osećao kao kod kuće, baš zato što zapravo nigde nije bio kod kuće.

Emil Kohot imao je neobičan život, ali ne zbog toga što je taj život zaista bio buran. Naprotiv, tokom čitavog

života nije menjao profesiju, živeo je uredno, po strogo utvrđenim ritualima: jutarnja gimnastika, deset cigareta dnevno, dve čaše crnog vina uz ručak, jogurt i kifla za večeru. Izvesnu neravnotežu života Emila Kohota pronaći ćemo u podatku da je svoj uredni život vodio u pet država, da je govorio četiri jezika, i da se tri puta ženio. Međutim, ni takvi podaci nisu dovoljni da nečiji život nazovemo burnim, još manje neobičnim, ukoliko burnost sama po sebi nije neobična. Ali, ako uzmemo u obzir to da su se šine po kojima se Emil Kohot kretao u svojim vozilima nalazile na trusnim područjima gde prevrati, ratovi i revolucije predstavljaju uobičajenu istorijsku situaciju, ako uzmemo u obzir i to da su njegova kretanja kroz režime bila lišena zaštitničkog oreola disidentstva, da u njegovom životu nije bilo zatvora, progona, sudskih procesa, da se njegova fotografija nikada nije pojavila u novinama, i da je njegovo ime postojalo samo na platnim spiskovima saobraćajnih preduzeća Subotice, Praga, Budimpešte, Beča i Beograda, onda život Emila Kohota postaje neobičan upravo zahvaljujući izuzetnoj količini svakodnevne običnosti koja je ispunila osamdeset i devet godina ovog vozača tramvaja. Baš ta doslednost da opstane u avanturi odbijanja bilo koje avanture čija je mogućnost vrebala kad god je menjao grad, državu, jezik i ženu učinila je neobičnim život Emila Kohota.

Njegova biografija odolevala je opštim mestima od kojih je sačinjen život avanturiste. Jer, on, Emil Kohot, čitavog života prevezio je putnike: od Subotice do Palićkog jezera, od Ziškova do Smihova, od Sel Kalman Tera do Horti Mikloš Kertera, od bečke Zapadne železničke stanice do Pratera, od Kalemegdana do Vukovog

spomenika. Sedeo je tokom četiri decenije za komandnim tablama raznih vozila, pokretao poluge, pritiskao tastere, kroz ekrane tramvajskih prozora pratio pogledom pejzaže Palićkog jezera, olovnu vodu Vltave, dugačku liniju peštanskog Koruta, sumorne fasade bečkih becirkova, padine Kalemegdana. Jednom mesečno prebrojao bi novčanice dugim, koščatim prstima: krune, forinte, šilinge, dinare. Iz smene se vraćao Evi, Kamili, Teodori.

Svet je sačinjen od odlomaka, od krhotina, od kristala koji su sami sebi večnost. Kad život prođe, u jednom času ukažu se ti odlomci, krhotine i kristali kao građevina koju smo decenijama nastanjivali, ali čije konture nikada u potpunosti nismo uspeli da sagledamo.

Magla sa Dunava kao da je visila u parku kod Purknjovog Namjesti, kada je mladi vozač tramvaja, Emil Kohot, smanjujući brzinu, zaokretao tramvaj ulevo, prema obali Vltave, i onda, preko mosta, vozio prema Smihovu. Dakle, jednog takvog dana, kada je poslednji put odvezao tramvaj na liniji 2 u remizu podno Kalemegdana, Emil Kohot je okončao svoja putovanja šinama kojima je tokom četiri decenije povezivao stanice i putanje putnika. Na povratku kući, u jednoj dorćolskoj ulici kupio je novine i u rubrici „Zanimljivosti“ pročitao da je izvesni Mihail Svoboda iz Ostrave postavio svetski rekord u dužini boravka u automobilu, jer je, kako piše češki dnevnik *Rude pravo*, u svojoj škodi bez prekida proveo tačno 102 dana.

Hodajući put kuće, Emil je pokušavao da izračuna koliko je godina proveo u tramvaju. Video je predele u noći tokom poslednje vožnje, dok retki putnici odlaze u mrak, video je teturajuće prilike pijanaca, prostitutke na uglovima pod uličnim lampama, neone sumnjivih lokala.

Stisnutim usnama kao da je želeo da zaustavi misao koja se odmotavala mimo svake namere i svake želje. Naravno, nije to bilo prvi put da je Emil samog sebe uhodio, da se osvrtao za pređenim putem, do prve rampe iza koje su drugačije zastave, parole, novčanice, formulari, poštanske marke, drugačiji sistem socijalnog osiguranja, drugačiji običaji, reči, jela, odeća, humor, drugačiji raspored utroška vremena, drugačiji ukus piva.

Tog dana je poslednji put na komandnoj tabli isključio prekidač dovoda struje, i onda, izašavši iz tramvaja, spustio trolu sa žice. Više nije bio priključen na mrežu. Hodao je odsutno. U sluhu je nosio prasak praćen varničanjem, prasak izazvan dodirrom trole i električne mreže. Sada, lišen tog dodira, mogao je da se kreće u svakom pravcu, šine više nisu određivale put. Kao da je svaki red odjednom bio moguć.

Ali, kroz nekoliko nedelja uspostaviće se novi rituali, i penzionisani vozač tramvaja Emil Kohot još će četvrt veka hodati nevidljivim šinama beogradskih ulica. Jedino što će, sa godinama, jedan drugi pređeni put, koji se obično naziva životnim putem, biti arhiviran izmeštanjem, kao da će neka sila u njegovom pamćenju izmešati ulice gradova u kojima je živeo, nanizati sve stanice na jednu nisku, omogućiti mu da, ne napuštajući vozilo, pređe sva ona rastojanja u prostoru i vremenu, obarajući tako rekord pana Svobode, i u ovoj potpunoj zbrci, na klupi kalemegdanskog parka, ponovi neke priče koje je pripovedao Ivanu. Nekih razlika će ipak biti: niko od sagovornika tokom svakodnevnih šetnji Kalemegdanom neće, poput Ivana, u tim pričama graditi skloništa, niko neće pokušati da ponovo naseli te prostore. I zato bi ponekad,

okončavajući dnevnu šetnju Kalemegdanom, pošao nizbrdo prema Karađorđevoj ulici, da na recepciji hotela *Bristol* popriča sa Ivanom.

Tih poslednjih četvrt veka Emil Kohot provešće u dobrom zdravlju. Jedini trag starosti biće u postepenom zaboravu nedavnih događaja, a veoma živom pamćenju davne prošlosti. Sećaće se svakog detalja kupatila u praškom stanu u Fošovoj ulici, sećaće se zaglavlja dnevnih novina koje je čitao krajem dvadesetih godina, crta lica trafikanta u bečkoj Taborštrase, gde je svakog drugog dana kupovao cigarete, pamtiće fasade kuća na peštanskom Korutu, statue vitezova u plitkim nišama i, naravno, zamagljene lampe na terasi hotela *Terapija* u Crikvenici, kada je prvi put sreo Teodoru.

To je, možda, čitava priča o Emilu Kohotu. I tu je, možda, kraj jednog života koji je otpočeo prvog dana dvadesetog veka na jugu jedne zemlje koja se ubrzo raspala, pa je rodno mesto Emila Kohota postalo sever jedne druge zemlje, koja će se takođe raspasti, a on će u tim raspadnutim zemljama, u delovima koji su se odvajali, živeti svoj vek, danju i noću na šinama, nemi svedok promene moda, telefonskih aparata, vodoinstalacija, zastava, državnih ugovora. Kretaće se po perifериjskim prostorima koji su postajali središta, po središtima koja su postajala periferije, i mada se neće obrazovati, Emil Kohot će uvećavati svoje znanje, premeštajući se iz jedne zemlje u drugu, taložiće navike koje, promišljene na nekoliko jezika, postaju znanje osobite vrste, znanje zarobljeno neiskazivim oblicima svakodnevice.

I tu jeste kraj, ma koliko još godina Emil Kohot ponavlja svoje penzionerske šetnje Kalemegdanom, putovao

u mislima uzvodno Dunavom, lebdeo u likvoru prošlih vremena, prebirući tipove staklenki iz kojih je tokom svog dugog života pio mleko, jogurt, kefir, surutku, iščitavajući reči raznih jezika na papirnatim etiketama.

Kraj je već i zato što Emil Kohot nije važan za ovu priču, sem kao pano sa kojeg će jedan drugi junak uzimati rekvizite za vlastita putovanja. Emil Kohot biće oslikani zid, jedan od četiri murala koji su međili prostor glavnog junaka ove pripovesti, Ivana Bazarova.

Glava 2.

*(u kojoj Ivan Bazarov postaje glavni junak
ove pripovesti, u trenutku kada se u
njegovom životu pojavljuje Emil Kohot)*

Vladimir Bazarov umro je od srčanog udara u stanu gospođe Ermolenko dok je menjao filc na klavijaturi pijanina marke *steinweg*. Poslednji put takav pijanino video je u kući jednog pukovnika na Krimu, pre revolucije, to je ono što je govorio gospođi Ermolenko, koja je u tom času prinosila poslužavnik sa kafom i rakijom. Vladimir je odlučio da ne postavi pitanje o klaviru *bösendorfer* koji je godinama održavao u kući Jovanovićevid, kao i da ne pita odakle sada u njenom stanu *steinweg*, znajući da je mnogo toga u životu Olivera Ermolenko bilo prećutano još od vremena kada se prezivala Jovanović i kada se družila sa njegovim sinom Igorom.

Nadvijen nad mehanizmom pijanina, Vladimir Bazarov lepio je filc na drvenom batiću koji leži na žici „de“ u drugoj oktavi. Miris kafe mešao se sa jednim drugim mirisom koji je Vladimir samo naslućivao. Spustivši filcom obložen batić na žicu, pažljivo je osmotrio stasitu priliku gospođe Ermolenko. I upravo tada, dok je prilazio

gospođi Ermolenko, oštar bol u grudima oborio ga je na pod. Padajući, levom nogom je udario kožni poklopac svog klavirštimerskog kofera.

Istog dana, nekoliko časova nakon što je u bolnici utvrđena smrt Vladimira Bazarova, gospođa Ermolenko odnela je njegovoj porodici kofer, prethodno uredno složivši sav alat u pretince. Tada je prvi put nakon deset godina videla Teodoru Bazarov, udovicu Vladimirovog sina koji se nikada nije vratio iz zarobljeništva, i čija je sudbina bila prekrivena tajnom. Gospođa Ermolenko posedela je sa Teodorom pola sata, razmenila rečenice uobičajene u takvim prilikama, dok je devetogodišnji Ivan, Teodorin sin i unuk Vladimira Bazarova, pažljivo vadio klavirštimerski alat iz kofera, zagledao ključeve i muzičke viljuške, i zatim ih mirisao, kao da čulom mirisa može dokučiti njihovu namenu.

Posle odlaska gospođe Ermolenko, Ivan je još neko vreme razgledao dedin alat, da bi zatim spakovao kofer i sklonio ga u orman, u kojem su ležale gomile svezaka, čitava jedna mala nototeka. Još nedeljama nakon smrti Vladimira Bazarova u njegovom stanu zvoniće telefon, javljaće se mušterije i raspitivati za usluge. Njihovi klaviri i pijanina, međutim, za neko vreme ostaće nenaštimovani, iako će na strogo omeđenu teritoriju klavirštimera Vladimira Bazarova ubrzo prodreti drugi majstori. Pijanino *hoffmann* u stanu Bazarovih s vremenom će opuštati žice i raštimovati se od neupotrebe, jer Ivan neće nastaviti muzičku tradiciju porodice. Samo će ponekad, kad ostane sam u stanu, podizati poklopac pijanina i prelaziti prstima po dirkama. Niz tonova, hromatski sled koji je Ivan proizvodio na starom *hoffmannu*, biće način da za trenutak

u mislima dosegne prostor koji je poznao iz dedinih priča, prostor Ivanu podjednako tuđ kao i prostor u kojem je nakon rata nestao njegov otac Igor. A kada bi prstima prešao preko dirki dubljih oktava i naglo usporio ritam, pritisnuvši pedalu koja je zadržavala tek odsvirane tonove u snažnom ehu, Ivan bi proizvodio muzičku grmljavinu. Dirke na levoj strani klavijature davale su snažne basove, i zamišljeni prizor raspadao se u jezivoj kakofoniji. Video je kako u nekoliko trenutaka iščezava grad, i kako se iz magle guste prašine pojavljuju oblici srušenih zgrada, kao kakvi neobični spomenici. Čuo je sirene, duge korone nad završnim tonovima zavijajuće melodije. Nema sumnje, koren apsolutnog sluha, izvesna preterana osetljivost na zvuk, koju je Ivan posedovao ironijom nekakvog naslednog traga, ojačan je prizorima kroz koje je Ivan, tek oživeo u majčinom telu, prošao kao kroz muzički zapis, početkom proleća 1941. godine.

Dva meseca nakon smrti Vladimira Bazarova Ivan je upoznao Emila Kohota. U početku je Emil dolazio na večere, da bi se krajem leta preselio u prizemnu kuću Bazarovih na Dorćolu. Nedeljom je Emil vodio Ivana u Topčider. Vozili su se tramvajem, ponekad stojeći u malenoj kabini vozača. I dok je Emil razgovarao sa svojim kolegom, Ivan je netremice zurio u komandnu tablu vozila. Noću je zamišljao kako vozi tramvaj, premeštao se u prostore iz kojih je došao deda Bazarov, da bi se, zatim, vešt看 manevrom okretao u drugom smeru, prelazio na severozapad kontinenta, u niziju koja se graničila sa morem. Ubrzo će ta jedinstvena geografija biti naseljavana glasom Emila Kohota, a od dedinih priča ostaće samo imena, i slika grada iz kojeg je došao Vladimir Bazarov,

grada čije ime počinje samoglasnikom koji je Vladimir Bazarov izgovarao otegnuto, kao da je već pre nego što izgovori ime hteo da izazove pažnju i čuđenje: Odesa. Ivan ga nikada nije pitao da li su i ulicama Odese krstarili tramvaji, prevozeći putnike do brodova u luci. Ali će, bez obzira na ovo neznanje, Ivan ipak uspostaviti izvesnu zakonitost: onaj koji dođe iz luke, završava u luci.

U enciklopediji je detaljno ispitao okolinu grada Bremena, gde je nekada, tokom rata, postojao logor u kojem je njegov otac proveo četiri godine, i odakle se nikada nije vratio. Poslednje pismo stiglo je majci svega dva meseca uoči kraja rata. U blizini Bremena je luka Bremerhafen iz koje je otac isplovio (u to je Ivan neko vreme čvrsto verovao), možda u smeru Odese. Kasnije, kada su izvesna istorijska znanja u potpunosti opovrgla takvu koncepciju mogućeg očevog putovanja, jer taj smer decenijama će biti nemoguć u logičnom promišljanju stvari, Ivan će preusmeravati brod prema otvorenom moru, u pravcu američkog kontinenta. Budući da nije mogao da se odluči za smer očevog kretanja, zadržao je oca na brodu. Godinama je, dakle, Igor Bazarov svirao klavir u brodskom orkestru, putovao luksuznim putničkim brodovima na relacijama između evropskih i američkih luka. Ivan je u geografsku kartu ucrtavao pomorske linije kojima je otac putovao, osmišljavao krstarenja Mediteranom, uvodeći, postepeno, jednu drugu mogućnost – mogućnost da se otac jednom iskrca u nekoj jugoslovenskoj luci, Rijeci ili Splitu, i da se iznenada pojavi na vratima njihove kuće.

Međutim, ulazak Emila Kohota u Ivanov život, pojava drugog panaa koji se s vremenom izmešao sa panoom dede Vladimira, potisnuo je takve spekulacije. Otac je

prestao da plovi putničkim brodovima, prestao je čak i da svira, i mada Ivan nikada nije okončao očev život, kao što je to učinila majka, nakon što je, dve godine posle rata, posredstvom međunarodnog Crvenog krsta, ustanovljeno da se Igor Bazarov vodi kao nestali logoraš radnog logora Stalag 42, ipak je otac, i u Ivanovoj verziji priče, prepušten prostoru iščezlih lica. Tek će mnogo kasnije Ivan ponovo oživeti oca i, snabdeven građevinskim materijalom sa novih panoa, pokušati da rekonstruiše njegov identitet.

Glava 3.

*(u kojoj se govori o veštini Ivana Bazarova
koja je u bliskoj vezi sa apsolutnim
sluhom klavirštimera)*

Sve je počelo razglednicom crikveničkog hotela *Terapija*. U Crikvenici je Ivan prvi put video more, a Teodora je upoznala Emila Kohota. Nakon povratka sa letovanja, Ivan je satima zagledao razglednicu hotela, pročelje zgrade okrenuto prema obali. Prebrojavao je prozore i balkone, pokušavao da na mutnoj površini otkrije neki detalj. Drveće oko hotela bilo je, nema sumnje, niže od stabala koja je Ivan zapamtio tokom dve nedelje letovanja. Vremensko rastojanje između trenutka u kojem je fotografija napravljena i trenutka u kojem je Ivan u stvarnosti zakoračio u taj prostor proizvelo je neslućena uzbuđenja. Iako na fotografiji nije zabeleženo prisustvo ljudi, Ivanov oštar sluh otkrio je izvesne šumove i glasove. Svi prozori na pročelju zgrade hotela *Terapija* bili su zatvoreni, pa je on zaključio da je fotografija napravljena tokom zime. Borovi oko hotela nisu mogli da svedoče o godišnjem dobu, ali je nekoliko stabala golih krošnji u desnom uglu

razglednice neosporno navodilo na zaključak da trenutak ovekovečen na razglednici pripada zimskoj sezoni.

Svakako, to nisu bile jedine posledice ovog letovanja. Nakon povratka iz Crikvenice, Teodora je često odlazila u bolnicu na noćna dežurstva. Postala je raspoloženija i nije odgovarala na Vladimirove prigovore da u bolnici provodi više vremena nego kod kuće. Vladimir je preduzimao kraća putovanja na periferiju teritorije koju je kontrolisao svojim klavirštimmerskim alatom. Te jeseni nekoliko puta odlazio je izvan Beograda, u vojvođanske gradove, gde je dovodio u red klavire koje su njihovi vlasnici namenili prodaji. Opet je na tom prostoru severa, zapravo bivšeg juga, koji će postati istok, kako bi možda jednom bio tek najzapadniji deo nekog novog prostora, naglo porasla vrednost muzičkih instrumenata, pre svega klavira i pijanina. Vladimir Bazarov, čije rusko poreklo je dodatno uvećavalo njegovu klavirštimmersku reputaciju, ostajao je po nekoliko dana kod svojih mušterija, sve dok zapušteni klavir ne bi doveo u stanje idealno za prodaju. Teodorina noćna dežurstva i Vladimirova kraća putovanja uticala su na to da Ivan, često ostajući sam u kući, svoju veštinu razvije do neslućenih razmera, preduzimajući u tu svrhu dugotrajna istraživanja po ormanima i komodama. Tako je razglednica hotela *Terapija* zamenjena novim razglednicama, porodičnim fotografijama i slikama iz knjiga. I više nije otkrivao samo glasove i šumove u zamrznutim trenucima bezimernih prostora, već je uspevao da iza fasada kuća nekog trga otkrije i bića koja su, u času kada je fotografija napravljena, boravila u tim nevidljivim, ali za Ivana ništa manje postojećim prostorima. Trebalo je samo neko vreme pribrano posmatrati fotografiju da bi

do sluha dopro šum pokreta, kašalj, šapat, smeh. A onda se uspostavljao i prizor skriven fasadom kuće.

Možda će jednom, verovao je Ivan, ljudski um stvoriti takvu napravu koja neće beležiti samo ono vidljivo oku kamere, već i ono što svakom oku izmiče. I tada će se, odjednom, pred očima posmatrača ukazati skriveni svetovi jednog prošlog vremena. Pojaviće se bića koja su umakla objektivu kamere, dok su u tom času spavala, čitala, болоvala, vodila ljubav ili mirno žvakala hranu prateći očima naslovnu stranu dnevnih novina.

Ali, ako takva naprava jednom bude stvorena, mislio je dalje Ivan, i ako se objektivu te naprave budu izložile fotografije iz davnih vremena, čitav jedan svet uspostaviće se naknadno, i neka jezovita tišina raspuknuće se u milione glasova, gestova, krikova i uzdaha. I ne samo to, otkriće se, takođe, i mnoge tajne: nerazjašnjena ubistva i bekstva. Videće se, dakle, i ono što ne beleži fotografija, postaće dostupne možda i misli onih koji zagonetno, nemi, posmatraju objektiv kamere, kao što to čini Igor Bazarov na podijumu noćnog bara *Palas* u času dok sa svojim kvartetom izvodi neku kompoziciju. Po nagibu kontrabasiste, nadvijenog u očajničkom pokušaju da sa dna žica izvuče neku ritmičku figuru, po zabačenoj glavi saksofoniste koji, nema sumnje, u tom času žmuri, po zamahu bubnjara koji sa obe palice udara po činelama, i po veselom licu klaviriste, Igora Bazarova, Ivan je pouzdano znao da je reč o nekom južnoameričkom ritmu. Pribegao je i on improvizaciji, ubeđen da je to pasodoble – po zvuku koji proizvodi samim svojim nazivom, najlepší ritam iz kolekcije južnoameričkih ritmova popisanih u jednoj knjizi iz nototeke Vladimira Bazarova.

„Pasodoble“, izgovorio bi naglas Ivan u praznom stanu. I od te reči nešto bi se pokrenulo na fotografiji, ili bi samo lica na podijumu noćnog bara *Palas* postala za nekoliko trenutaka starija. Ali, Ivanova veština još uvek nije dosegla virtuoznost koju će on posedovati nekoliko godina kasnije, kada će uspevati da nakon dugog poniranja u fotografiju napusti njene okvire i krene u smeru nečijeg pogleda, ili (kao u slučaju s razglednicom Potsdamskog trga u Berlinu, koju je Vladimir Bazarov dobio od svog rođaka, onog koji se, napustivši Rusiju, zaustavio u Berlinu) da uđe u tramvaj čiji broj, iako nečitak, sugeriše jasan pravac kretanja prema nekoj berlinskoj periferiji. Na fotografiji se samo on kreće, šunja se kao provalnik, nečujno ulazi u tramvaj, i dok čeka da vozilo zvoneći krene sa trga, Ivan iz drugog ugla posmatra poznati prizor. Jer, sada je i on deo prizora koji čine automobili, tramvaji i gomile ljudi koji su se uputili u stotinu smerova. Sasvim na desnoj strani fotografije, koja je nakon ulaska u tramvaj postala leva strana, Ivan kroz prozor vozila vidi čoveka u dugom mantilu, sa polucilindrom, kako u pozi neobičnoj za pešaka očito naglo menja smer kretanja. Neobičnoj utoliko što je njegova glava u profilu, a telo u anfasu, poput likova sa crteža u egipatskim piramidama. Posmatrajući razglednicu Potsdamskog trga, Ivan se uvek pitao šta je bio razlog da taj čovek odluči da promeni smer kretanja tačno u trenutku u kojem je fotografija napravljena. Uzalud je lupom pokušavao da uveća taj lik, da otkrije makar grube crte lica osobe koja se ovim čudnim pokretom izdvajala od ostalih prilika na fotografiji. Posmatrajući ga sada iz tramvaja, Ivan je na licu nepoznatog pešaka prepoznao grč koji izaziva

iznenadna misao. Ali, to lice je i dalje ostajalo bez jasnih crta i bez godina. Kao da je sve zaboravljeno i zbrisano u istom času, sve sem nepravilnih koncentričnih krugova koje umnožavaju i šire njegove zgrčene usne.

Ući u tramvaj često je značilo klonuti glavom i zaspati za stolom, jer svi tramvaji ritmom svoga kretanja čine putnike dremljivim, pa bi tako i Ivan Bazarov posle nekoliko stanica zaspao i budio se usred noći, u remizi svoje sobe, u kojoj je budilnik neumoljivo merio vreme glasnim otkucajima mehanizma, poput metronoma koji je krotio brzinu prstiju dok je Vladimir Bazarov na *hoffmannu* svirao neki fokstrot, rumbu ili pasodoble.